

ПРВИ ДЕО - одредбе Правилника и део Основа програма предшколског васпитања деце оштећеног слуха - до Главе: Основе програма предшколског васпитања деце оштећеног слуха од 3 године до поласка у школу - Млађа васпитна група

Други део - Средња и старија васпитна група и Упутство за реализацију програма

На основу члана 23. Закона о васпитању и образовању деце и омладине ометене у развоју ("Службени гласник СР Србије", бр. 43/84) Просветни савет Социјалистичке Републике Србије на 139. седници, која је одржана 23. јануара 1986. године, донео је Правилник о Основама програма васпитно образовног рада са децом оштећеног слуха предшколског узраста.

Правилник о Основама програма васпитно образовног рада са децом оштећеног слуха предшколског узраста

Правилник је објављен у "Службеном гласнику СРС - Просветни гласник", бр. 7/86.

Члан 1.

Овим правилником утврђују се основе програма васпитно-образовног рада са децом оштећеног слуха предшколског узраста.

Основе програма из става 1 овог члана чине саставни део овог правилника, а објављују се у "Просветном гласнику СР Србије".

Члан 2.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Службеном гласнику Социјалистичке Републике Србије", а примењиваће се од 1. септембра 1986. године.

ПС број 610-441/85.

У Београду, 23. јануара 1986.

Председник
Просветног савета СР Србије
др Сибиновић Миодраг

(Из "Службеног гласника СР Србије", 1986)

**ОСНОВЕ ПРОГРАМА
ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА СА ДЕЦОМ**

ОШТЕЋЕНОГ СЛУХА ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Циљ и задаци предшколског васпитања деце оштећена слуха

Циљ предшколског васпитања и образовања деце оштећена слуха, као и њихових чујућих вршњака, јесте да се у складу с педагошким и научним достигнућима и општим циљевима васпитања у самоуправном социјалистичком друштву обезбеде најмлађим генерацијама услови за нормалан физички, интелектуални, социјални, емоционални и морални развој и успешно даље васпитање и образовање. При васпитању ове деце увек треба мислити на свет и средину у којој дете са оштећеним слухом треба да живи. Успешно укључивање детета у ту средину претпоставља способност детета да успешно комуницира служећи се оралним говором. Стога је развој говора и развијање језика један од примарних посебних задатака у васпитању и образовању ове деце. Остваривање овог задатка може се реализовати у условима примене специјалних средстава и метода рада, и не само то већ оспособљавање детета да и самостално развија говор као што то бива и са чујућом децом на основу подражавања говора средине. Из тога произилази да је задатак васпитања и образовања деце оштећена слуха веома значајан за њихов развој. Према томе, у предшколском васпитању истичу се задаци васпитања у свакој области развоја: сензорно-моторној, емоционалној, друштвеној, интелектуалној и говорно-језичкој који стоје у међусобној повезаност са становишта свестраног развоја стваралачке личности.

Мало дете поседује све претпоставке зреле људске личности. У свом понашању и делању оно испољава управо све основне људске начине функционисања психофизичких потенцијала. Зато је први и основни задатак предшколског васпитања да очува, подржи, подстиче и оплемењује спонтане изразе стваралачких могућности и особина малог детета. Међутим, спонтано јављање и испољавање психичких и физичких потенцијала није довољан услов да се они и развијају у трајне особине личности, а нарочито не развој говора. Полазећи од тога, постављају се посебни задаци у развијању и оплемењивању природних потенцијала, и то у неколико ширих области психичког и физичког развоја предшколског детета.

1. Област физичког и сензо-моторног развоја

Оштећење слуха утиче посредно или непосредно на физички развој ове деце. Деца са оштећеним слухом нешто касније проходају, грудни кош им се слабије развија, говорни органи су нееластични, координација покрета непотпуна, и неспретни су у одржавању равнотеже, што све скупа чини да у раном детињству и физичком развоју ова деца заостају у поређењу са својим вршњацима.

Задаци физичког васпитања ове деце сложенији су и деликатнији. Они треба: да развију, употпуне и надокнаде све оно што је у телесном развоју детета недовољно развијено, да формирају здраво физичко добро и складно развијено, спретно и одважно дете које у потпуности слободно, ефикасно и грациозно влада својом моториком, да развију отпорност и издржљивост и створе ведро расположење и емотивно доживљавање. Посебан задатак предшколског васпитања у овој области је да развије говорне органе и органе за дисање, који су значајни за хигијену гласа, да развија и оплемени чулну осетљивост детета као предуслов за примање и доживљавање света околине и развој говора.

2. Област емоционалног и вољног развоја

У овој области предшколско васпитање има исте задатке као и предшколско васпитање чујуће деце:

- да формира задовољно и радосно дете, које је испуњено оптимизмом у односу на себе, друге људе и живот у целини;
- да формира дете које је стекло поверење у себе и друге људе;

- да помогне сваком детету да развија позитivну слику о себи као вредне личности, доброг друга, способног и ревносног учесника у активностима дечјег вртића;
- да помогне детету да стекне унутрашњу и спољашњу самосталност, а да истовремено остане привржено родитељима и васпитачима;
- да помогне детету да у одређеном степену развије унутрашњу контролу над импулсима, потребама и жељама, да усвоји основне норме понашања и испољавања својих осећања, односно да развије елементарне претпоставке савести;
- да сачува спонтаност и искреност детета у саобраћају са светом и у изражавању своје личности;
- да негује отвореност детета за доживљавање и нова искуства;
- да формира иницијативно дете које је спремно да самостално предузима подухвате у односу на околинУ у којој живи, да самостално решава проблеме на основу личног задовољства и успеха које му оваква иницијатива пружа;
- да формира дете које је способно да прихвати ограничења свога узраста и које је, и поред тренутног неуспеха, спремно да савлађује препреке и овлада ситуацијама, задацима и својим могућностима.

3. Област друштвено-моралног развоја

И у овој области предшколског васпитања су слични задаци као и у предшколском васпитању чујуће деце:

- да формира дете које је спремно да сарађује са другом децом и људима;
- да помогне детету да се слаже са другим људима и да на прихватљив начин решава међусобне конфликте;
- да оспособљава децу да заједнички обављају задатке;
- да развије у детету осећање задовољства и поноса што је члан друштвене заједнице (породице дечјег вртића, родног краја, наше земље у целини);
- да помогне детету да прошири и среди своје социјално искуство и тако формира основна знања о људима, њиховој делатности и животу и основним друштвеним односима у нашој самоуправној социјалистичкој заједници;
- да помогне детету да усвоји основне норме понашања, основне моралне вредности и да развија основне способности моралног расуђивања;
- да подржи, развије и култивише прве покушаје деце да разумеју и схвате основне манифестације људског живљења.

4. Област интелектуалног развоја и образовања

Уколико оштећење слуха није праћено и интелектуалном заосталошћу, за интелектуално васпитање ове деце постоје велике могућности јер код њих постоје сви услови за развој говора и мишљења специјалним методама.

Предшколско васпитање треба да оствари најпре задатке у њиховом језичком васпитању и образовању за говорно споразумевање између себе и са особама нормалног слуха. Зато се постављају посебни задаци васпитања и образовања деце са оштећеним слухом:

- да се разноврсним вежбама у читању и разумевању говора са уста у лица саговорника припремају и оспособљавају за што потпунији развој гласовног говора;
- да се користи сваки остатак слуха да би се помоћу колективних и индивидуалних

техничких помагала за појачање звука што боље развио говор;

- да се развијањем говора развија логичко и апстрактно мишљење користећи најсавременије облике рада и примењујући специјална и друга наставна средства;

- да се оспособљавају да говором и језиком јасно и логично изражавају своје мисли;

- да се у детету подржи и оплемењују све неопходне претпоставке развоја сазнајних способности, и то:

- природна радозналост малог детета на свет који га окружује;

- природна спремност детета да у свим делатностима и у свим расположивим медијумима изрази и стваралачки уобличи своја лична искуства;

- природна тежња детета да комуницира и измењује мисли;

- да развија способност посматрања, мишљења и говора и то не само зато што без тога нема и не може бити сазнања већ и зато што педагошки целисходно утицање на развитак мисаоних снага повлачи за собом и стваралачки развитак свих осталих интелектуалних снага и способности;

- да развија и оплемени перцептивну имагинативну сазнајну делатност, односно машпу као основ интелектуалне делатности човека;

- да помогне детету да обогати своје искуство о предметима, појавама и тако развије богату и тачну слику о свету;

- да развија и оплемењује основе математичко-логичког знања и мишљења;

- да постепено уводи дете у једноставније начине учења и тиме допринесе да оно доцније лакше и брже овлада методама и техникама учења, водећи увек рачуна о стварним могућностима и способностима ове деце.

Да би се задаци васпитања остварили, потребно је да целокупна васпитно-образовна делатност буде у њиховој функцији. Значи, да садржаји и средства васпитања у свакој појединој васпитно-образовној области треба да су тако пробрани и компоновани да делују на развој детета у духу наведених задатака. Штавише, пошто је дете недељива, јединка, сви задаци васпитања (сензорно-моторни, емоционално-вољни, друштвено-морални, интелектуално-образовни) треба да се остварују у свакој васпитно-образовној области и у свакој животној ситуацији. Само на тај начин задаци предшколског васпитања могу да буду оживотворени као развојна достигнућа детета у једном периоду његовог развоја, као темељ свестрано развијене личности.

ОРГАНИЗАЦИЈА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОГ РАДА СА ДЕЦОМ ОШТЕЋЕНА СЛУХА ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Глува и наглува деца ометена су у свом развоју првенствено оштећењем слуха, што им отежава да на природан начин, тј. слушањем и имитирањем науче говор и развију језик. Уколико такво дете сувише дуго чека на одговарајућу помоћ и специјални педагошки третман у учењу говора и развијању језика, његов даљи развој, учење и овладавање говором биће спорије и мање успешно с обзиром на стварне потенцијале и очуване снаге и способности. Дете оштећена слуха коме у предшколском узрасту није пружена одговарајућа стручна помоћ пропустило је најповољније време за учење говора. Зато се у конципирању програма полазило од становишта да стручна помоћ почне да се пружа што раније. У том циљу дати су и програмски садржаји за сваку годину живота - све до поласка у школу.

Програмски садржаји и методски приступ прилагођени су дечјем узрасту. У првом прелингвалном периоду, тј. до краја прве године реализација програма остварује се у родитељском дому, углавном преко мајке, а у релативно мањем обиму и преко најближих укућана. Неопходно је да савете и упутства мајкама даје стручно лице.

У другом периоду проговарања најповољније решење за дете оштећена слуха и даље је родитељски дом, у коме се процес васпитања и образовања обавља преко мајке, али се све више укључују и чланови уже породице, као и чланови средине у којој дете живи. Мајка се јавља не само као извођач вежби већ и као инструктор који дејствује на говорну средину којом је дете окружено. Стручно лице и даље даје упутства мајци, али се и само укључује у третман са дететом. Уколико не постоје услови за адекватну организацију васпитно-образовног рада у породици, онда дете треба сместити у дечје јаслице, у којима постоји стручна служба оспособљена за рад са овом децом.

Децу старију од три године обавезно укључити у специјални васпитно-образовни рад. За ову категорију деце може да се организује рад у оквиру редовних дечјих вртића, уз стручну помоћ васпитача у посебним васпитним групама, у посебним васпитним установама или у оквиру основних школа као предшколска одељења.

Деца од три године до поласка у школу подељена су у 3 групе. Млађу групу чине деца од 3 до 4 године, средњу групу од 4 до 5, а старију групу деца од 5 година до поласка у школу. Уколико су деца старија, утолико су програмски садржаји сложенији. Детету које се касније укључи у рад групе треба помоћи да савлада програмске садржаје. Уколико дете није било обухваћено предшколским радом или се касније укључи, дужност је васпитача да са њим обрађује и садржаје предвиђене програмом из претходног периода.

Да би се деци омогућио несметан раст и развој, неопходна је правилна организација васпитно-образовне делатности. Организација васпитно-образовне делатности у дечјем вртићу обухвата:

- организацију простора,
- организацију васпитно-образовног рада и
- организацију живота.

Организација простора. У предшколским установама мора да се посвети посебна пажња простору у којем деца бораве. Под простором се подразумевају не само просторије зграде (соба за рад и игру деце, спаваонице, холови, санитарни чворови и сл.) већ и дворишта, паркови и сва друга места где деца бораве и развијају своју игру или одлазе у шетњу. Соба у којој деца бораве и играју се треба да буде таква да може да се складном комбинацијом лако реорганизира и прилагоди разноврсним потребама за добар васпитно-образовни рад, за примену и комбинацију различитих облика рада. Намештај и опрема треба да буду прилагођени узрасту деце како не би дошло до разних деформитета, да буду покретљиви и да дозвољавају разноврсну организацију простора. Намештај треба да буде у светлим бојама, функционалан и погодан за руковање и од стране деце. Просторије за рад треба акустички адаптирати, опремити звучним амплификаторима, тактилним и визуелним индикаторима, дијапројектором, графоскопом и другим савременим аудиовизуелним средствима. Осим тога, потребно је обезбедити велики избор играчака поштујући педагошке и психолошке захтеве за избор адекватне играчке, као и богатство другог материјала (природног, амбалажног и сл.) који ће пружити могућност за садржајно утицање на дечје игре.

Што више материјала треба да буде деци на дохват руке.

Сваку васпитну групу треба снабдети сликовницама, дактилолошком азбуком, илустрованим речником појмова са којима се деца сусрећу, исписаним таблицама, обиљем геометријских тела и слика у разним бојама, конструктивним материјалом за индивидуални и групни рад, моделима разних животиња, предметима из домаћинства, моделима саобраћајних средстава, сликама разног цвећа, воћа, поврћа и др.

Нарочиту пажњу треба посветити осмишљавању отвореног простора на коме се деца најчешће играју. У дворишту треба обезбедити песак, љуљашке, вртешке, клацкалице, прскалице, обруче, чуњеве и сл., све према нормативима који се односе на васпитни материјал у затвореном и отвореном простору. Цео простор у коме деца бораве мора пружати довољно могућности за богат естетски доживљај.

Организација васпитно-образовног рада. Васпитно-образовна делатност се остварује кроз слободну и усмерену игру (занимања, задаци, вежбе) на основу предвиђеног програма. Васпитно-образовна делатност планира се унапред. Поред добро смишљеног плана, треба користити изненадне значајне догађаје, добре спонтане поводе за реализацију задатака васпитно-образовне делатности. У реализацији програма васпитно-образовног рада еластично се користе групни, индивидуални и фронтални облици рада адекватно ситуацији, теми и постављеним задацима, не дајући ни једном посебан значај и првенство.

У дечјем вртићу се првенствено негују заједнички доживљаји и делатности, али се исто тако обезбеђују услови и време за појединачну делатност детета.

Распоред појединих активности у току дана треба да буде што флексибилнији, али организацију активности на којима васпитач са децом реализује задатке из програма треба унапред предвидети. То изискује систематски рад на развоју говора.

Организација живота у дечјем вртићу. Да би се деци омогућио несметани раст и развој, потребно је да у установи постоји одговарајући ритам живота. Поштовањем одређеног ритма живота постићи ће се да деца усвоје основне навике и правила понашања, да се успостави спољна дисциплина живљења и избегне крута дисциплина и вербална интервенција.

Распоред дневног живота детета у установи и његова примена има веома велики значај у реализацији циљева и задатака васпитања и образовања детета предшколског узраста.

Дете у предшколско доба развија се и расте интензивно те се режимом дана мора смишљено и значајки обратити пажњу на:

- правилну исхрану;
- систематско и континуирано васпитање и образовање, нарочито у области развоја говора;
- слободну игру и шетње;
- поступно увођење у рад итд.

Режим дана мора бити нормалан ритам потреба и активности деце, усаглашен са животом који дете има у родитељском дому.

Распоред дневног живота детета у установи зависан је пре свега од:

- дужине боравка детета у вртићу;
- узраста, односно психофизичких могућности детета за реализацију васпитно-образовних задатака.

Полазећи од тога, за сваку васпитну групу, према узрасту деце у њој, треба планирати режим дана који, уколико се садржајно и коректно уради, постаје поуздан водич у раду.

Да би се обезбедили што бољи услови за реализацију васпитно-образовне делатности, деца у дечјем вртићу су подељена на 3 узрастне групе, и то:

- млађа васпитна група (од 2 до 4 године старости);
- средња васпитна група (од 4 до 5 година старости) и
- старија васпитна група (од 5 година до поласка у школу).

Број деце у групи треба да буде од 5 до 8 (у млађој групи од 4 до 6, у средњој од 5 до 7, у старијој од 6 до 8).

У установи са целодневним боравком приказ режима дана могао би бити следећи:

6 - 7,30 часова:	окупљање деце, здравствени преглед, слободне игре у сталним и импровизованим кутићима, индивидуални рад васпитача, укључивање деце у рад (спремање собе, заливање цвећа, помоћ млађој деци и слично);
7,30 - 8 часова:	припреме за доручак, рад на формирању и развијању хигијенских навика у санитарним просторијама (употреба WC-а), воде, сапуна, пешкира и др.);
8 - 8,30 часова:	доручак, рад на развијању хигијенских и културних навика (употреба прибора за јело, седање за столом, пристојно понашање за време обеда итд.);
8,30 - 9 часова:	слободне игре, обављање личних потреба, припрема деце за занимање, у чему они активно учествују, и шетња;
9 - 10,10 часова:	занимање млађе и средње групе;
9 - 10,10 часова:	занимање старије групе;
10,10 - 10,30 часова:	ужина;
10,30 - 11 часова:	занимање старије групе;
10,30 - 12,00 часова: (млађа и сред. група)	боравак деце на ваздуху, шетње, организоване посете (школи, вртићу, установи, продавници итд.), покретне игре и сл.;
11,00 - 12,00 часова: (старија група)	
12 - 12,30 часова:	припрема за ручак;
12,30 -13,00 часова:	ручак;
13 - 14,30 часова:	поподневни одмор, спавање;
13,30 - 16, односно 17 часова: (одлазак деце)	стваралачке игре, ТВ емисије, дијафилмови, разговор са децом и родитељима, шетња.

Уколико су деца смештена у дому - интернату, треба предвидети:

7 - 7,30 часова:	устајање;
16 - 16,30 часова:	усмерено занимање;
16,30 - 18,00 часова:	слободне игре;
18,00 - 18,30 часова:	вечера; и
око 20 часова:	спавање.

Режим дана у овом програму дат је оријентационо. Свака установа, односно васпитна група, према својим условима и организацији рада, треба да утврди сопствени режим дана, при чему треба имати у виду:

- да се дневно планира по 2 занимања, односно 3, уколико су деца смештена у интернату;
- да занимања из области физичког и ликовног васпитања и образовања могу дуже временски трајати;
- да свакодневно треба планирати по 1 до 2 часа боравка на ваздуху;
- да поподневни одмор деце треба планирати од 12,30 до 14 часова.

Остало време боравка у установи дете треба да користи за слободне и стваралачке игре, шетње, посете и друге активности.

Организација рада и распоред дневног живота треба да задовоље потребе детета за активношћу, а даље да му омогуће схватање захтева који се намећу у заједничком животу да би их се придржавало и поштовало.

Постепеним навикавањем на нову друштвену средину (која треба да буде занимљива и интересантна), заједничке игре, занимања и рад, децу треба упућивати на међусобно поштовање, леп однос, поштовање дневног режима, јер је то значајан услов за правилан психофизички развој детета и његову припрему за школу.

Организација живљења треба да буде тако постављена да дозвољава све евентуалне измене које ће успешније утицати на развој деце. Васпитачи могу да организују међусобне посете група и заједничко учествовање у активностима, како би дете себе доживљавало у различитим односима са млађом или старијом децом.

Смишљена организација простора васпитно-образовног рада и живота деце је основни предуслов да дечји вртићи не буду само место где се деца припремају за живот већ да буду сам тај живот, у коме она стичу богато социјално и сазнајно искуство.

ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ ОД РОЂЕЊА ДО 3 ГОДИНЕ

Васпитно-образовни рад са децом до године дана старости

Психички развој

Развој глувог детета у 1. години живота битно се разликује од развоја његових вршњака који чују. Оштећење слуха могуће је утврдити још пре рођења разрађеним методама. Чињеница је да родитељи у првој години живота не обраћају пажњу на слух, а уколико нешто и примете или им се на то укаже, они то тешко прихватају. За нас је значајно да глувоћа може врло рано да се открије.

Готово сва чула су морфолошки врло развијена већ при рађању, али нису активна, осим изузетно, док фетус не пређе у спољну средину, јер је њихов рад блокиран (нпр. средње уво је испуњено густом смоластом течношћу), а и због тога што пре рођења за многа чула не постоје за њих специфичне дражи. У првим месецима по рођењу довршава се органски развој чула (нпр. постоје органске промене у мрежњачи све до четвртог месеца, код већине чула врши се мијелинизација нервних влакана итд.) и одвија се процес функционалног оспособљавања чула под утицајем деловања специфичних дражи.

Период од прве три године представља период најбржег раста, мада у оквиру њега самог постоје одређене специфичности и карактеристике. Ово доба дели се у три развојна раздобља: раздобље новорођенчета, кратак период који траје првих четири недеља по рођењу; одојче је дете од четири недеље до дванаест месеци и рано детињство до треће године. Према развоју говора овај период би могао да се подели на постнатални, прелингвални и лингвални. Одојче поседује велике способности да чулно разликује различите дражи, врло су му развијене осетљивости за додир (посебно у области око уста, али и цела кожа је врло осетљива на додир). Постоје способности разликовања дражи које су топлије или хладније од температуре површине коже одојчета. Ово је значајно за негу детета. Одојче има способност кинестетичке осетљивости (на промене положаја сопственог тела и за промене равнотеже). Већ при рођењу дете разликује основне мирисе, са два до три месеца одојче разликује и укусе: слано, горко, слатко. Оно је осетљиво на болне дражи. Из свега овога следи да дете већ у првим месецима има довољно развијене чулне способности. Но за нас је од посебног значаја развој осетљивости чула вида.

Прве визуелне перцепције детета су глобалне. Развојем оштрине вида, предмети постају објекти перцепције и издвајају се од позадине. Чуло вида још није морфолошки зрело у првим месецима, тако да има основе за претпоставке да не постоји довољна оштрина вида (тек са око 6 месеци оштрина постаје довољно зрела). Нормална оштрина вида детета постепено се развија. Оштрина вида код детета у другој години 0,50, а нормалан визуус дете има у шестој години живота 1,00. Ипак се видне функције у првој години врло брзо развијају. Дете већ у првим месецима живота разликује светло и таму, може да визуелно фиксира предмете, али је способност јасног виђења ако се фиксира предмет на удаљености

око 20 cm. Већ од четири месеца способност акомодације очне јабучице је таква да може јасно фиксирати предмете на мањим и већим удаљеностима и да прати погледом покрете предмета. Из овога следи да већ у првим месецима око детета даје доста јасну визуелну слику о околном свету (разликује круг, троугао и четвороугао, разликује дубину), а од другог месеца показује посебну заинтересованост за људски лик. Од свих визуелних дражи људско лице најдуже привлачи његову пажњу. Из овога може да се закључи да се приликом обраћања детету обраћамо окренути лицем к њему.

Већ у првим месецима дете јасно разликује промене звука у погледу јачине, боје и трајања, а око четвртог до шестог месеца може и да локализује извор звука. Испитивања развоја аудитивне осетљивости су показала да се код највећег броја новорођене деце аудитивна реакција успоставља од шестог до девог дана по рођењу. Осетљивост у погледу високих и ниских фреквенција, након условљавања, јавља се код деце од три недеље, и то прво на високим тоновима, а затим на ниским. Способност локализације звука најраније се јавља крајем трећег месеца, а сва деца ту способност поседују у петом месецу. Способност одређивања правца звука и боје звука је виши ступањ у развоју, и у зависности од сазревања и усавршавања коре мозга и њених виших структура. Јаке дражи и визуелне и слушне код детета могу да изазову страх и рефлекс трзања. Зато у раду треба бити обазрив уколико се у циљу развоја детета користе визуелни или звучни сигнали.

Већ од почетка другог месеца дете показује посебну заинтересованост за све оно што долази из социјалне средине: за људско лице и глас ако чује, за близину других људи, за телесни додир. На све те социјалне дражи дете развија врло карактеристичне социјалне реакције, умири се и устреми ка особи која је у контакту са њим, осмехује се, гуче, пружа руке. Те реакције најјаче су када на дете делују сложене социјалне дражи - као појава одраслог у видном пољу детета, одраслог који додирује и милује дете, осмехује се и говори детету. Од свих поменутих понашања, узетих одвојено, људски говор изазива највеће социјалне реакције детета. Дете са оштећеним слухом, када са њим радимо или саветујемо родитеље, не треба да буде лишено говора других. Њему, такође, треба упућивати поруке говором. И оно што је значајно, увек бити у видном пољу детета - окренути ка њему. У успостављању социјалног контакта и само дете предузима иницијативе. Оно плаче, смеје се, гуче, врши разне покрете тела да би привукло одраслог у своју близину и да га ту задржи, да са њим невербално комуницира. Ово јасно указује да је тежња за комуникацијом код детета врло рано развијена. С обзиром на то да је наш основни задатак да код детета развијемо способност комуникације, ту најранију његову тежњу не треба пропустити. Дете различито реагује према различитим особама из околине. Оно се најчешће везује за особу која се највише њиме бави. Обично је то мајка. Али се дете може везати и за неку другу особу или може бити (емоционално) везано и за више особа. По правилу, дете ће се везати за особу (или особе) која најтачније тумачи сигнале (поруке) које упућује дете и која најбрже реагују на те сигнале. На пример, особа која правилно разуме зашто дете плаче, која га узима у руке када то оно тражи, која говори детету држећи га и гледајући му у лице са осмехом, која га милује итд. Другим речима, осим основних физиолошких потреба, дете има и специфичне социјалне и емоционалне потребе за контактом. Задовољење ових социјалних и емоционалних потреба ствара код детета добро расположење, доводи до повећане спонтане активности, буди интересовање за упознавање околине.

Осим емоционалног везивања, за практичан рад са децом овог узраста од великог су значаја осећања страха и гнева. Осећање страха се у зачетном облику јавља већ у првом месецу живота. Изазивају га губљење подлоге, јаке изненадне дражи, нагле промене температуре, нагло појављивање предмета у видном пољу детета, оштар поглед, јак узвик и сл. Страх се испољава у облику Мороовог рефлекса или рефлекса трзања (посебно после трећег месеца када Мороов рефлекс почиње да слаби), у убрзаном раду срца, у плачу. Посебно је важно имати на уму да се осећање страха може по принципу условљавања везивати за неутралне дражи особе и ситуације. До тога долази ако се те особе и предмети појављују временски повезано са дражима које изазивају страх (мрак, звук).

Осећање гнева се појављује у ситуацијама када постоји физичко спутавање детета (одећа која стеже, спречавање покрета итд.).

Са рашћењем дете постаје све способније да опажа и разликује све финије нијансе облика, боја, звукова, тактичних, мирисних, густативних, кинестетичких, проприоцептивних дражи.

Значајно се повећава брзина перцептивних информација. Крајем прве године дете живи у перцептивно богатој околини и изложено је дејству дражи.

Након 8 месеци код детета се успостављају стабилније емоционалне везе са одраслима. Дете се другачије осмехује, другачије гуче, при појави вољених особа дете показује знаке радости, подиже руке и лупа длановима, пригрљује вољену особу, љуби је у знак дочека, тражи да буде узето у руке или се приближава особи за коју је везано (пузањем или ходом) и обрнуто - при одласку особе за коју је дете везано јављају се јасни знаци незадовољства и плач. Код неке деце се то незадовољство деце при одвајању испољава врло интензивно, тако да се може говорити о страху од одвајања.

У ствари тек у седмом и осмом месецу живота дете стварно почиње и трајније да пати због одсуства особе за коју је везано. Пре тог узраста дете се само краткотрајно заплаче при одласку те особе. Ако дете у јаслама, у дому, нађе особу која уме с њим да успостави контакт, да разуме његове жеље и његове сигнале, да му приђе у правом тренутку, оно ће успоставити нове емоционалне везе које ће га богатити и отклањати негативне ефекте страха од одвајања. Страх од одвајања је присутан у целом овом периоду. Врхунац достиже између 13 и 18 месеци, а после 18 месеци слаби. То је и разлог што се деца, тако мала, не примају у домове, већ само у изузетним случајевима. Смештај у јаслицама за децу оштећена слуха није најповољнији из два разлога: први је због страха од одвајања, а други због развоја говора. Зато се препоручује развој те деце у породици, уз стручну помоћ васпитача. Ако у породици нема услова за њихов несметани развој, онда дете сместити у јаслице заједно са њиховим вршњацима, уз стручну помоћ васпитача.

Развој сазнајних функција

Осим врло интензивног развоја чулне осетљивости и опажања, у периоду до осам месеци се још не манифестују сложенији облици сазнајног понашања, као што су: интелигенција, говор, памћење. После осам месеци појављују се јасне манифестације интелигенције. Интелигенција се од 9 месеци почиње да испољава у поступцима, из којих се види да дете разуме неке простије односе између узрока и последица. Користи извесна средства за постизање одређених циљева. Оно може да повлачи канап који је повезан са играчкама изнад кревета и да тиме изазове њихово покретање или произвођење звука. Може да досегне предмет који је ван домашаја његове руке итд. Ова интелектуална постигнућа су врло чврста основа за заједничке активности одраслог и детета, за процес учења и за развој говора.

Развој говора у периоду до 8 месеци остварује се у развоју вокализације. Већ од рођења дете производи неку врсту гласова, а у другом месецу се могу уочити и различити скупови гласова у различитим стањима детета (нпр. када је дете гладно, када је пријатно расположено и сл.) Од 3 - 4 месеца почиње вокализација у правом смислу речи, тј. изговарање одређених самогласника или сугласника или њихових комбинација. Од 6 до 8 месеца почиње удвајање гласова (ла-ла, ма-ма, да-да, ба-ба итд.). И деца са оштећеним слухом то исто чине. Изузетно је значајно да ова понашања буду одржана, јер се тиме одржава контакт са дететом и припрема терен за развој говора. Основни облик учења у овом периоду је учење путем условљавања. У развоју говора после 8 месеци основни напредак се чини у области разумевања говора. Пошто је дете због социјалних и интелектуалних способности (о којима је било речи) у стању да разуме многе ситуације и поступак, веома је важно да се и говор појави као компонента тих ситуација и поступака. Само такво повезивање говора и ситуација које дете разуме омогућава да дете почне да схвата и говор. У почетку је то разумевање врло ограничено. Дете ће делимично разумети оно што се каже само ако је говор врло тесно повезан са ситуацијом. На пример, почеће да схвата да је нека реч назив за неки предмет (лице) само ако јасно разликује тај предмет (лице) и ако се тај предмет именује више пута уз показивање или разумевање, или разумеће глобално значење неких врло конкретних реченица, ако се њима означава радња, која је у

току (нпр. детету се каже: "Отвори уста" у току храњења када је кашичица пружена и одрасли и сам отвара уста да би показао детету шта се од њега очекује). Само говор који се развија у процесу општења и на коме се инсистира може дати детету оштећена слуха прилику да разуме шта значи тај говор. То је битан разлог због кога се васпитни рад не може одвојити од свакодневних активности. (Сваки предмет који се детету пружа мора се именовати гледајући дете у лице уз коришћење апарата за слух.)

Од посебног је значаја што се у овом периоду јавља **учење путем опонашања и имитације** које се тек наслућивало у периоду до 8 месеци. Ово је изузетно значајно за дете оштећена слуха, јер на основу способности опонашања дете може да развије неке облике опонашања на основу тога што је видело да друга особа то изводи. То је такозвано **учење на основу посматрања**. Наравно, способност опонашања је још ограничена. Дете најпре може да опонаша она понашања која већ постоје у његовом репертоару понашања (имитирање покрета руку прстију, а посебно је значајно отварање и затварање уста, изговарање комбинације гласова, неке изразе лица и покрета говорних органа). Веома је важно да се ова нова способност имитирања широко користи у свакодневном контакту са децом. Потребно је повремено подстицати дете да посматра и себе и друге у огледалу. У кући треба имати велико огледало и пред њим говорити детету. Дете опонаша изговор неких речи гледајући мајку или васпитача у огледалу. (На пример: "Где је нос, уста, уво", и сл.)

Социјално-емоционални односи

Социјална средина и емоционална клима веома су важни за развој сваког детета. И у најпожељнијој клими дете има потребу да се веже за једну или више особа. Важно је да поред мајке, повремено и друга лица улазе у живот детета. Дете сваку личност прихвата, реагује позитивно, уколико су контакти ведри, пријатни и уједначени. Дете треба да види лице и његов израз. Говорити јасно са мењањем висине и јачине гласа (али никада иза леђа детета). У контактима користити и друге звучне изворе, независно од тога какво је оштећење слуха. Активности са децом обављати без журбе, доследно, ведро расположења. Телесни додир је најразвијенији начин контактирања са средином на овом узрасту. После осам месеци дете и визуелно распознаје позната и непозната лица. Са познатим лицима жели да контактира. Дете добро разуме значење гестова и изразе лица. Разговарати са дететом покретима и изразом лица, подстицати га да сарађује у овој активности, да испружи руку, ногу, да устане и сл. Изразом лица, гестом и речима исказивати задовољство због деље активности. Гестом показати и говорити шта очекујемо од њега. А ако не схвати, начинити озбиљан израз лица, али не такав да уплаши дете. Све то чинити кроз игру. Ако се појави страх, треба одмах уклонити из видног поља узрок страха, узети дете у наручје, загрлити га и скренути пажњу на нешто друго (играчку, гледање кроз прозор, гледање шта деца раде). Треба развијати интересовање за вршњаке и помагати успостављање контакта са другом децом помоћу играчака (да их додају једно другом, да их узимају и разгледају, лупају њима и сл.).

Интересовање за нове предмете и играчке код деце је изразито, што треба подстицати и подржавати. Примером треба показати како да се понаша према одређеној играчки или предмету, па ћемо постићи да дете поступа онако како то желимо (да не ставља у уста, да ломи, да баца). Код забрана треба остати доследан, али понудити другу сличну активност која је дозвољена. Понуђена активност треба да буде довољно занимљива да би дете одустало од онога што му бранимо. У противном развићемо гнев.

Игра

У овом периоду основни облик игре јесте функционална игра која доприноси сазревању психичких функција. У функционалне игре спадају игре које доприносе развоју чула и перцептивне способности: разгледање предмета различитих боја и облика, играње играчкама и музичким кутијама, љуљање и балансирање. У овом периоду су и неке игре које развијају моторичке функције: хватање предмета, дохватање блиских предмета, спуштање предмета и сл.

При крају прве године развијају се и манипулативне и експлоративне игре с предметима:

опипавање, разгледање, окретање, лупање предмета једне о друге, трешење, стављање у уста и сисање, лупање по предметима, гурање по поду и столу итд. Све ове игре предметима су увод у сложеније игре уз помоћ играчака, подстицајне су за општи развој детета, пружају детету сазнање о предметима, њиховим својствима и њиховим називима.

Моторичке активности детета треба задовољавати од првих месеци, тј. омогућити му да оно упражњава покрете за које је сазрело и подстицати развој покрета у складу са променом положаја тела. Дете које седи треба снабдети одговарајућим играчкама (звечке, мање лутке, нанизане куглице или плочице, играчке са ликовима животиња, како би могло да манипулише њима (баца, хвата и сл.).

У другој половини године интерес за играчке је веома велики. Дете узима играчку, разгледа је, пипа, баца, удара њоме по околним предметима, ставља играчке једну до друге, једну поред друге. Поред играчака, детету треба давати књиге да листа, папир да гужва, да цела, што му представља задовољство а и омогућава да упозна својства хартије, боју, облик, могућност промене облика, шум и сл.

Осећању задовољства и радости доприноси и игра скривања вољеног предмета или играчке. Исто тако, подстиче радост и расположење и игра прстима које су праћене мелодијом, ритмом, покретом.

Од осам месеци дете радо испуњава молбу одраслих, показује предмете, играчке, показује делове тела. На захтев одраслих дете опонаша покрете одраслих праћених говором (па-па, таши-таши и сл.).

Играчке треба да буду у живим бојама, глатке површине, односно да задовоље педагошке и хигијенске захтеве.

Основни задатак је да се код деце одржава једно ведро расположење. С обзиром на интерес деце за звучне стимулансе, користећи њихову моторику, покрете треба пратити и подстицати звучним ефектима. Ово је посебно значајно за децу код које се наслућује снижење слушне перцепције (бубањ, даире, чинеле, ксилофон и сл.). И када знамо да дете има и знатна оштећења слуха, никада га не смемо лишавати музичких стимуланса, јер дете преко коже осећа вибрацију. Зато детету треба и певати и говорити водећи увек рачуна да наше лице буде довољно осетљиво и окренуто њему. Наше певање или музику преко радија треба пратити покретима: њихање тела, плескање длановима и сл.

За децу овог узраста интересантно је укључивање у све активности у којима постоји видљива веза између неких узрока и последица, показивање како се притиском на прекидач пали или гаси сијалица, радио и сл. Код деце код које постоји сумња на оштећење слуха или је оштећење примећено, али постоје и остаци путем условљавања, кроз игру може се вежбати слух (Пип-шоу).

Циљ нашег рада са малом децом је развој комуникације. Највећи део комуникације у првој години дечјег живота је невербална комуникација и тај вид комуницирања код деце оштећена слуха треба одржавати и подстицати (осмех, поглед, додир, мимика, гримасе, гестови, вокализација) током свих активности око детета, јер је то услов за појаву говора. Ова комуникација се изводи у току заједничких активности одраслог и детета у процесу пружања неге или у игри са дететом. На пример, одрасли узме ципелу, а дете пружа ногу, што показује да се одрасли и дете добро разумеју. То је већ и интелектуална комуникација. Развојем дететове интелигенције у овом периоду, овај вид комуникације се усавршава. Дете почиње да разуме покрете који означавају нешто (не - ако се нешто забрањује, ево - ако се детету нешто даје и дај - ако се нешто тражи).

Управо оваква пракса невербалног споразумевања игра одлучујућу улогу и у развоју разумевања и активне употребе говора. Стога све свакодневне активности са дететом и око детета морају да укључују дете у заједничке активности и да садрже овај комуникативни аспект. Наравно одрасли у све ове активности и у комуникацију са дететом укључују и свој говор. Дакле, практично невербално и емоционално комуницирање у једноставним ситуацијама, које се појављују из дана у дан, истовремено је праћено и говором одраслог, помоћу кога се исказује оно што је за дете разумљиво и без говора. Само на тај начин дете

има могућност да одгонетне шта изговорене речи значе. Због тога све оно што се са дететом ради у овом периоду мора бити праћено и једноставним и јасно исказаним говором (дај лопту, ево ти лутка, покажи нос и сл.).

Такође је неопходно да се ради на вокализацији говора, да се обрати пажња осмехом на дете које вокализира, да се одговори детету говором или вокализацијом, да се имитира оно што дете изговара, да се подстиче дете да имитира оно што одрасли изговори и да се подржава сваки успех у имитирању. Треба учинити напор да се разумеју различите вокализације детета, јер различите комбинације гласова и различите интонације могу имати различито значење. Треба показати да смо га разумели. Спонтане говорне игре детета треба подржавати обраћањем пажње, пре свега, на игре говорних органа (гукање, дуплирање гласова, прављење свих могућих комбинација гласова, варирање јачине гласа, варирање ритма и висине гласа).

Испитујући развој дечјег говора, многи аутори су се бавили проблемом у ком правцу заправо иде имитација: да ли дете имитирањем стиче нове гласове које оно само нема, али их чује (глува деца виде) у говору одраслих, или оно имитирањем одабира гласове из свог већ постојећег инвентара (а знамо да дете у току вокализације изговара око 100 различитих гласова, а у нашем језику као што знамо постоји 30 гласова, што значи да је фонд гласова код деце шири него што се користе у говору) и тако се све више приближава говору одраслих људи. Нова истраживања иду више у прилог овог последњег схватања, мада има података који говоре да је и прво схватање делимично тачно. За нас је значајно да ли наша деца имају све гласове у периоду вокализације, а знамо да их имају, само их треба задржати.

Друго питање које је интересантно у вези са имитирањем односи се на праву природу самог имитирања. Једни говоре да код детета постоји урођена тенденција да на говор одговара говором (инстинктивна теорија). Према другима, чија су схватања у већини прихваћена, дете говорно реагује на говор одраслих због контакта са говором одраслих од првих дана који се остварује кроз говорну игру. То се објашњава тзв. циркуларном реакцијом. Смисао те реакције је у томе: ако у току дечјег брбљања, рецимо дечјег понављања једног те истог слога, неко друго лице такође понови неколико пута тај слог, онда ће тај слог изречен од одраслог лица постати за дете подстицај да га и оно понови, да га имитира.

Посебно питање које је требало објаснити у вези са имитацијом говора тиче се односа опонашања и разумевања. Да ли разумевање на било који начин утиче на опонашање, или деца опонашају и оно што никако не разумеју? О. Decroly (1934) дошао је на основу својих запажања до закључака да пре опонашања мора постојати аудитивна диференцијација (иначе се не може остварити сличност у опонашању). Али Decroly је даље закључио да је та аудитивна диференцијација недељиво повезана с разумевањем. Служба диференцијација биће лакша ако дете реч бар донекле разуме. А чим је могуће слушно захватање гласовног облика речи, могућа је и таква имитација која ће дати говорну реакцију сличну говорном подражају. Наведени аутор сматра да речи за дете нису од само тоналног или музичког интереса већ да га, пре свега, привлаче оне речи које за њега имају неко значење. Према томе, способност имитирања речи из говора одраслих развија се код детета заједно са способношћу разумевања тих речи. Ако дете визуелно схвати значење неке речи, оно ће је имитирати са разумевањем.

Дете које чује може имитирати не само одрасле но и само себе. Можемо да запазимо код чујуће деце у овом периоду да по 10 минута и више изговарају један те исти слог мењајући евентуално само интонацију или интензитет гласа. Поставља се питање шта чинити са дететом које има оштећење слуха? Да ли је таквом детету потребна стручна помоћ? Свакако да јесте. Да би дете развило говор имитирањем, потребна је изузетно добро развијена диференцијација гласова. Ту способност деца оштећена слуха немају. Зато не треба очекивати да ће дете оштећена слуха за нама понављати речи и слоге имитирањем као што то чини дете које чује. Са дететом овог узраста, које не чује, треба се изузетно много бавити. Невербалним подстицајима (осмех, поглед, махања, тапшање и употребом неке играчке) који су праћени и говором (покретима говорних органа) подстицати имитацију. То је дуг процес и не треба очекивати да ће дете тачно имитирати, али када успемо да дете

имитира, значи да је дете разумело да покрет има неко значење и да је спремно за сарадњу. То је почетак комуникације код деце оштећена слуха. Даљи развој је могућ уз систематска вежбања.

ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИ РАД СА ДЕЦОМ ДО ДВЕ ГОДИНЕ

Психички развој

У овом периоду већина деце прохода. Просечни узраст проходавања је око 14 месеци. Наставља се контрола покрета тела, усавршавају се покрети дохватања и финих покрета хватањима врхова прстију. Дозрева моторика руке, шаке и прстију. Дете овог узраста може са лакоћом да дохвата и хвата предмете, да окреће странице књига, да држи истовремено више предмета у рукама, да баца и котрља лопту, да држи оловку и повлачи је по папиру, да пресавија папир, да слаже куле од коцака, да једе кашиком уз мања просипања. При крају друге године дете може да хода у страну и уназад, да шутира лопту, повећава брзину ходања, почиње трчање са око 21-22 месеци и скакање када га држимо за обе руке.

Развој перцепције

И даље се одвија процес квантитативног развоја, перцепција у свим чулним областима постаје ефикаснија. Перцептивни процеси се одвијају брже (ока при посматрању, руке при опипавању). Убрзава се процес обраде перцептивних података у мозгу. Тежиште развоја опажајних способности је у томе што се укључују у решавање малих практичних проблема, као што су разврставање предмета по боји и облику.

Дете оштећена слуха у другој години живота врло је живахно и радознано: воли да трчи, скаче и ваља се, воли да ставља предмете у уста, воли да се игра у води и да ставља предмете у воду. Воли играчке које се могу кретати, авиончиће, аутомобиле, мале вагоне. Двогодишњем детету потребан је велики надзор. Оно само узима предмете до којих може да дође, разбацује их наоколо. Све је ово израз његове радозналости.

Развој сазнајних функција

Интелигенција детета (сензо-моторна или практична интелигенција) која се појавила у претходном периоду, у овом периоду доживљава свој развој који се завршава крајем друге године и започиње период развоја интелигенције која се служи знацима (симболима), а пре свега говором.

У овом периоду (крајем друге године) постоји изразито разграничење у развоју сазнајних функција између детета које чује и детета са оштећеним слухом. Међутим, нека поља интересовања и код деце оштећена слуха су истоветна са децом која чују. У овом периоду се интелигенција детета испољава у великој заинтересованости за упознавање околине. Специфично достигнуће да дете овог узраста може да употреби штап (полугу, грабуљицу, било какав дугуљаст предмет, мрежу закачену за штап итд.) за дохватање предмета који се не могу дохватити непосредно руком (удаљени предмети, предмети окачени високо или који су испод кревета, предмети који се налазе ван ограде дечјег кревета итд.). Овакви проблеми траже од детета да у својој замисли (у глави) повеже предмет који се појављује као циљ и штап као оруђе којим се тај циљ може постићи. Сва ова понашања показују да се дететова интелигенција не испољава више само у виду оперисања предметима него и у виду унутрашњих активности, тј. у виду врло једноставних закључака у глави. Сва ова понашања показују колико је нарасла способност детета да схвати ситуације и појаве око себе, увиди просторне, временске и механичке везе међу предметима и појавама.

Овакав развој интелигенције детета омогућава значајне кораке у развоју говора. Због таквог развоја интелигенције дете које чује увелико у овом периоду разуме говор који се односи на ситуацију, појаве и активности које се одвијају пред његовим очима и уз његово учешће. Дете већ разуме називе појединих предмета, имена појединих особа, прсте вербалне налоге који се појављују и који прате радње детета или одраслог. С друге стране, дете још уопште не разуме говор који није повезан са ситуацијом (нпр. изговор о нечему што се раније десило, о одсутним предметима или догађајима, говор преко телефона). Што

се тиче активног говора детета у првој половини друге године, и даље је вокализација у овом узрасту врло честа и развијена. Јавља се карактеристичан жаргон, тј. дете имитира звучну страну говора (ритам говорења, интонацију и др.), тако да се чини као да дете смислено говори. Зато код деце оштећена слуха у овом периоду треба вежбати ритам (суперсегменте). У овом периоду од 12 до 18 месеци велика већина деце (око 90%) већ изговара прве речи које имају смисла. Те прве речи не морају по гласовном изгледу да буду истоветне са речима одраслих, али се постојано везују за одређене особе, предмете или ситуације. У овом периоду постепено се појављује гест показивања прстом (са или без речи "то"). Гест одмахивања главом у знак одбијања и негације ("не"), гест показивања да се детету спава или да хоће да једе или пије. Иако смо мишљења да са дететом оштећена слуха треба стално говорити и говорити, с обзиром да се у овом периоду јавља знатно израженије потреба за комуницирањем и да дете које чује у недостатку говора користи гест као нешто нормално у споразумевању, то сматрамо да и гестове које глуво дете користи треба прихватати и не сузбијати их. Дакле, и у овом периоду (од 12 до 18 месеци) развој говора се не може свести на развој изговарања гласова (вокализацију) или изговарање првих речи. Седиште развоја говора је и даље у развоју сложених система споразумевања са дететом у склопу свакодневних заједничких практичних активности, где се споразумевање одвија уз помоћ радњи и поступака детета и одраслог, уз помоћ израза лица, положаја тела, гестова, речи и реченица. И разумевање говора одраслих и активни говор самог детета (вербални и невербални) могући су само у оквиру такве сложене комуникативне активности.

У другој половини друге године постоје крупне и значајне промене у развоју говора. У овом периоду долази до значајног пораста речника које дете активно користи - од 10 до 20 речи у 18 месеци - сада се повећава на 200 до 300 речи на узрасту од две године. Дакле, број речи се више него удесетостручио. Међутим, постоје велике разлике међу поједином децом у погледу речника. Код мањег броја деце (око 5%) у овом периоду се појављују тек прве речи (одсуство првих речи у овом периоду још не мора бити знак општег заостајања детета ако је његова интелигенција, његов слух и његово разумевање говора нормално).

Нагли развој речника заснива се на раније поменутом достигнућу детета да разликује ствари и знаке које означавају те ствари, што се често испољава у виду питања: шта је то? (исказаних мање или више јасно говором или уз помоћ геста, показивањем прстом и упитним погледом, интонацијом гласа итд.). Упоредо са развојем речи развија се говор помоћу гестова (показни и упитни гестови, гестови за "не", пантомимски гестови приказивања предмета или радњи итд.). Нека деца у овом периоду чак радије прибегавају овом гестовном говору који је, развојно гледано, исте вредности као и употреба првих речи. Нека деца чак развијају читаве приче помоћу оваквих гестовних и пантомимских средстава (уз допуњавање ономатопејским речима). Некада се комбинују гестовно пантомимска средства и речи и тако се добијају прве реченице. Све те појаве су нормалне у овом узрасту и врло су добри показатељи развоја говора деце и није потребно насилно сузбијати гестовно пантомимска средства (поред осталог, она имају велику експресивну вредност), и само тамо где су она недовољна или непрецизна треба без присиле децу учити да врше вербализацију.

Треба бити задовољан ако се успе да глуво дете проговори и само неколико речи (2, 3, 4, 5), али оно треба да разуме значење много више речи и порука него што може да изговара (да разуме када тражимо да покаже неки предмет, или да донесе предмет, ако то од њега тражимо). У раду са малом децом не треба журити, јер се може погрешити, уколико су захтеви већи од његових могућности.

Дарвин је изнео мисао да ништа у нашем животу није толико важно као оно што се с нама догађа у прве три године, а да у то време опет није ништа толико значајно као стицање говора. Међутим, као што знамо, говор се не развија инстинктивно, већ се учи.

У погледу облика учења нема неких крупних квалитетних промена. Нова искуства дете и даље стиче на основу условљавања, асоцијативног учења и учења помоћу модела (учење путем посматрања). Нагло се увећава учење путем посматрања (помоћу модела) због развоја интелигенције које омогућава детету да разуме понашање других и да у свој репертоар

понашања уведе нешто што је само видело код других. Овакав вид учења развија нови тип понашања, један облик имитативне игре. Овај облик учења пружа у овом периоду велике могућности за педагошки утицај (дете чита књигу, успављује лутку, храни себе или друге, замишља да вози ауто итд).

У интеракцији лицем у лице са одраслима и другом децом у оваквим имитативним играма, у понашањима пред огледалом, деца овог узраста почињу да показују прве знаке изграђивања сопствене личности и сопственог идентитета, тако да при крају овог узраста нека деца већ бивају способна да пред огледалом на неки начин препознају себе. Сада се формира сазнање о себи самом, и то је период кад дете треба да научи своје име и да за себе каже ја.

Игра

И у овом периоду деца се одају функционалним играма које подстичу њихов рад. Ту спадају и неке моторичке функције, као што су: ходање, трчање, хватање предмета прстима и манипулисање предметима, бацање предмета. На тој основи могу се стварати бројне игре ходања на различите начине (брзо ходање), споро ходање, ходање по линији или траци, ходање уз савлађивање препрека, пењање уз степенице и спуштање низ степенице, ходање по различитим подлогама, трчање, скакање, уз придржавање детета за руку, стављање ситних предмета у посуде и пресипање, шкрабање по папиру или песку итд.

Међу функционалне игре спадају и игре које развијају перцептивне функције, разврставање предмета по неком обележју (боја, облик), понављање звука који дете чује (добош, труба). Ове игре представљају почетак дидактичких игара, где се кроз облик игре формирају неке способности. Ту спадају и говорне игре.

Експлоративне игре предметима (манипулативне) се у овом узрасту још више развијају. Све што је ново у околини привлачи пажњу детета и оно му после извесног устезања прилази и упознаје га активно делујући на њега (пипањем, њушкањем, дирањем, стављањем у уста, разгледањем, ослушкивањем) или доводи и у међусобни однос различите предмете (као што је слагање коцки, низање перли, стављање дугмића у посуду, сипање песка или воде у посуду). Неке врсте ових игара у којима је основно комбиновање предмета представљају зачетке конструктивних игара које ће се у наредним узрастима убрзано развијати. Ако се, дакле, деци овог узраста дају на располагање нови предмети или материјали и посебно такви који се могу међусобно са лакоћом комбиновати, деца ће провести многе тренутке заузета овом врстом игара, занесена и задовољна.

Игре представљања. (Симболичне или имагинативне игре, игре маште).

У овом узрасту се појављују и при крају постају чешће, стабилније, дуже трају, сложеније су. Предмет играња су сада све људске активности које дете посматра код одраслих ("храњење", "спавање", "успављивање лутке", "послуживање гостију", "читање" "писање," "вожња аута" и сл.). За ове игре потребно је обезбедити одговарајуће играчке - минијатурне предмете помоћу којих се могу изводити типичне људске активности. Дете настоји да у ове игре укључи одраслог као партнера, што треба прихватити, јер се тим путем успоставља присни однос са дететом који треба искористити за развој говора. Детету се говором треба обраћати када му је пажња усмерена на оно о чему се говори, а такве ситуације су најчешће у току пружања неге детету у играма са дететом, у току разгледања околине и приликом гледања слика и сликовница. У свим тим ситуацијама дете овог узраста, ако је са њим остварена добра емоционална веза, прихвата говор, подржава га и учи или почиње да учи имена - називе предмета. Такође, дете може да разуме и налоге које изричу одрасли ако су праћени покретима и говором истовремено. (Дај ми лутку, узми лопту, остави чашу и сл.). Постепено се особа која општи са дететом ослобађа покрета и обраћа му се само говором. Ако треба, понавља то више пута, а ако треба, опет се враћа на покрет. Од детета се тражи само праћење говорних органа и разумевање захтева. Дете овог узраста требало би да научи своје име, односно да разуме и да покаже на себе када се изговори његово име, уз покушај изговарања "ја" који ћемо ми прихватити независно од чистоте изговора. За нас је битно да се дете укључује у комуницирање. Наравно, звучну стимулацију не треба изоставити.

Служење гестовима, пантомимским приказима радњи и догађаја је још увек важна компонента говорног развоја. Комбиновање гестова, пантомиме, ономатопеје, евентуално изговарање речи и реченица повећавају дететове могућности изражавања. Невербална средства комуницирања и даље подржавати и развијати, јер све што може да се исказе речима оно исказује покретима. Повремено се претварати да се покрети не разумеју не би ли дете употребило вербални исказ. То све чинити у игри, у пријатној атмосфери, увек водећи рачуна да се са дететом остварује социјални контакт.

ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИ РАД СА ДЕЦОМ ДО ТРИ ГОДИНЕ СТАРОСТИ

Психички развој

У овом периоду даље се усавршава контрола стања и ходања и радње које се изводе рукама (дете може да хода по повученој правој линији, дуго да иде натрашке не гледајући куда, да се нагло заустави, да нагло у ходу и у трку промени правац, може само да силази низ степенице држећи се за ограду, може да скочи обема ногама; може да вози трицикл). Усавршавају се покрети руку и прстију (дете држи прстима оловку при шкрабању и може да изводи контролисане мање покрете оловком, ситније шаре, служи се виљушком, може да ухвати обема рукама бачену лопту, у великој мери може да суделује при свлачењу сопствене одеће).

Развој опажања

У овом периоду се развијају сложенији видови опажајних активности. Дете сада не само да види него и гледа и посматра, не само да чује него и слуша и ослушкује. Овакви активни облици опажања су у овом узрасту наравно у зачетку и опажање је још увек подложно првом утиску. Али, уз систематска вежбања може доћи до издвајања појединих особина и њихово уочавање и запамћивање (препознавање предмета или животиња на основу њихових делова). У области интелигенције долази до значајних промена. Ипак, и даље је напредак у области практичног мишљења израженији, тј. решавање малих практичних проблема путем активног испробавања: дохватање предмета, стварање једноставних конструкција и комбинација предмета, упознавање својстава предмета путем активног експериментисања, упоређивање предмета.

У овом периоду се развија способност детета за апстракцију (издвајање појединих својстава предмета) и генерализацију (увођење сличности и када се предмети опажају - разликују). То се остварује кроз разне игре слагања. Развија се и способност да се издвоје и именују поједина својства (велико, црвено, исто, различито) или односи међу предметима и речи којима се исказују ти односи (у, на, уз, иза, испред, горе, доле. Све то може да покаже природним покретима).

Дете оштећена слуха у недостатку гласовног говора и речи ова својства предмета и положаја предмета показује гестом, али гестове треба и да прати и говором. У овом периоду означавање предмета може да се врши дактилологијом или помоћу написане речи. Треба користити и слушни апарат. Не треба очекивати да ће дете оштећена слуха читати, нити на томе треба инсистирати, али се путем условљавања дужина речи или одређене шаре или боје којој је та реч написана методом условљавања може да веже за одређени предмет или појаву. Овај период је најзначајнији период у развоју говора. Зато тај период у развоју детета не треба пропустити, јер се он никада више не може надокнадити. У овом периоду дете оштећена слуха нагло заостаје за дететом које чује. Активни говор детета које чује бележи велики пораст речника. Дете са три године достиже 800 до 900 речи. Разуме се да су разлике међу поједином децом велике. Има деце са речником преко 1500 речи, а ми бисмо били врло задовољни ако би наше дете оштећена слуха у овом периоду могло да делимично изговара 15 - 20 речи, а да разуме много више. Разуме се ако дете има знатне остатке слуха, онда су наши захтеви знатно већи.

Разумевање говора од стране детета веома зависи од ситуације о којој се говори и у којој дете учествује, уз ослањање и на невербалне елементе. Новина је што се у овом периоду јавља и почетна способност детета оштећена слуха да разуме и чисте говорне изразе без

ослањања на невербалне елементе. Артикулација код деце оштећена слуха је нејасна, често и неразумљива, јер изговор гласова није устаљени и контролисан. Постоје мишљења да је потребно 12000 пута поновити један глас да би се савладала фонетика његовог изговора. Дете оштећена слуха нема слушну контролу за свој изговор да би подржавањем само себе контролисало. Зато треба у развоју говора обилато користити огледало. Деца поред великог огледала треба да имају и своја индивидуална огледала, како би могла да контролишу своје говорне органе и вежбају изговор понављањем.

Облици учења у овом периоду и даље су условљавања асоцијативног учења (повезивање назива предмета и имена особа заснива се управо на том облику учења), затим учење путем посматрања у којима деца имитирају поједина понашања и поступке из своје околине. Јављају се и почетни облици идентификације (поистовећивања) са особама са којима су деца емоционално везана. У емоционалном животу детета и у његовим односима са другима још увек важну улогу игра дететова емоционална везаност за неке одрасле особе из његове околине, која је успостављена још у првој години. Дете је у овом периоду способно да прихвати без бурног реаговања краће растанке од својих родитеља, може и дуже, само ако се бави неком активношћу. Емоционална везаност се сада испољава у потреби да одрасли буде сада бар присутан, да прати шта дете ради (дете често позива одраслог да види шта он ради, показује шта је направило).

Али, у односима детета и одраслог у овом узрасту нужно искрсавају проблеми. Дете понекад не може да прихвати захтеве одраслих (па и родитеља) јер не разуме зашто неким предметима може слободно да манипулише, а другима не, зашто су нека понашања дозвољена, а нека забрањена. То ствара сукобе са одраслима. Ако у решавању ових проблема одрасли примењују кажњавање, ако испољавају неконтролисани бес, ако прете ускраћивањем љубави, ако су оцене које дете добија за своје понашање претежно негативне, код детета овог узраста могу да се створе снажна осећања страха и беспомоћности, што се одражава на целокупни физички и психички развој детета (сан, ноћни страх, неконтролисано пражњење бешике и црева, храњење и сл.). Ако, пак, одрасли позитивно подстичу дете на активности, ако му дају добре узорне понашања, које оно понавља у својим имитацијама и идентификацијама, ако се забране које су нужне дају на смирен или категоричан начин, ако више хвале оно што треба него што кажњавају оно што не треба, дете бива снажно потпомогнуто у учењу норми социјалног понашања, које организују његову личност.

У овом периоду појављује се заинтересованост за другу децу, долази до интеракције међу децом, а долази и до јављања сукоба око истог привилегованог места у соби, око играчке, посебно око такмичења да се добију симпатије одраслих. У свим таквим сукобима улога је одраслог да заштити ону децу која су угрожена. Када, пак, ни једно дете није озбиљније угрожено, није потребно превише се мешати у међусобне односе деце, јер и она треба да науче да решавају своје проблеме, а то могу само ако практично то чине.

Деца овог узраста имају доста изграђено сазнање о себи, доста познају своје тело и његове делове, могу да локализују многе осете који долазе из њиховог тела. Јасно препознају свој лик у огледалу, па и на фотографији. Код деце се јавља тежња за самосталношћу. Хоће самостално да чине и оно што још не могу, развија се тврдоглавост и негативизам и повремено намерно кршење забрана. Дете има нападе беса ако му одрасли нешто намећу. То је нормална појава, позната као негативизам или криза треће године. Познавањем ових дечјих особина и умешним педагошким тактом усмеравају се дечје снаге на друге активности и тако решавају спорови.

Игра

Функционалне игре се и у овом узрасту одвијају око моторичких функција, додуше сложенијег облика. Ту спадају игре одржавања равнотеже, ходање по учртаној линији, скакутање на једној нози, трчање са заокретом, пењање уз различите направе и сл., као и сложеније радње помоћу руку (имитирање положаја прстију - дактилирање, бацање и хватање лопте, шкрабање ситних шара помоћу оловке и сл.).

Од функционалних игара такође се одвијају и игре које помажу развој перцепције

(визуелне перцепције, тактилне перцепције, аудитивне перцепције). Дете у трећој години већ уочава покрете говорних органа и прихвата имитативне игре, дозвољава да путем вибрације и гледања чита говор са лица и уста других уз или без коришћења дактилологије. Коришћење апарата је потребно како би дете имало аутоконтролу свог изговора.

Експлоративне (истраживачке) игре су врло занимљиве за децу. За дете је интересантна свака нова ситуација, сваки нови предмет. Посебно их интересује могућност комбиновања предмета и игре грађења (кула, мост, воз, кућа), игре пластелином, игре хартијом, песком и водом. То су нека врста конструктивних игара. Ове ситуације увек користити за развој говора.

Посебно су у овом периоду интересантне дидактичке игре, где се остварују неки јасно постављени педагошки циљеви. То су све игре сензорно-перцептивног васпитања; препознавање предмета и материјала тактилним путем, низање перли различитих боја, класификовање предмета по неком перцептивном обележју (боји, облику, величини), разне једноставне слагалице (од исечених делова склопити целовит лик), игре препознавања и именовања слика и предмета, слагање слика по неком обележју, спаривање слика и сл.

Игре представљања (симболичне игре) у овом узрасту добијају посебно место. Дете оштећена слуха које нема развијен говор често се само игра. Основни задатак ових игара је да се оно укључује у игру са другом децом. На тај начин оно има неку улогу, што је значајно за социјално-емоционални развој детета, јер омогућава детету да у току играња различитих улога стиче знања и богати речник, али и упознаје каква је специфична улога сваке игране личности. На пример, играјући се васпитачице, медицинске сестре и сл., дете чини напор да практично сагледа њена специфична понашања и да схвати зашто се васпитачица према деци понаша на један одређен начин. Није довољно да васпитач само створи повољне услове за дечју игру него и да сам активно учествује онемогућавајући тако једноличност и сиромашност игре и недовољну активност деце. Учествујући у игри, васпитач помаже да игра постане богатија и сложенија, а код деце се ствара позитивно емоционално расположење. Све те активности користити за развијање говора, за разумевање говора са усана и лица, за читање са картица или дактилолошко читање. Уколико се развој и рашћење детета одвија у породици, треба му омогућити и дружење са вршњацима.

ОСНОВЕ ПРОГРАМА ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА ДЕЦЕ ОШТЕЋЕНОГ СЛУХА ОД 3 ГОДИНЕ ДО ПОЛАСКА У ШКОЛУ

МЛАЂА ВАСПИТНА ГРУПА

РАЗВОЈ ГОВОРА

Задаци рада на развоју говора у млађој групи су:

- да се омогући детету да схвати говор као средство општења;
- да се помогне детету да стекне емоционалну и социјалну стабилност у групи, породици и друштвеној средини;
- да се развија радозналост и интересовање за предмете, биљке, животиње, људе и збивања у непосредној околини и да се тако развија говор и богати речник;
- да се говором утиче на сазнајни развој и мишљење детета;
- да се вербалним и невербалним говором развијају психичке способности детета;
- да се развија способност читања говора са уста и лица саговорника;
- да се користе и развијају слушне способности детета у циљу што бољег и бржег развоја говора: да му се помогне да слухом уз коришћење техничких помагала препознаје и

разликује гласове, речи и реченице;

- да се помогне детету да развије правилан изговор гласова и учини говор јаснијим и разумљивијим;

- да се развија и богати дечји речник и реченице;

- да се дете подстиче да се о свему што опажа, осећа, мисли и ради изражава вербалним (усменим говором, писаним говором и дактилологијом) и невербалним говором (погледом, додиром, мимиком, вокализацијом, природним гестом) чиме се доприноси развијање говора и психичких способности детета;

Садржај

Развоју говора претходи дуг период припреме у визуелном, слушном, моторном и тактилно-вибрационом опажању, утврђивању представа и развијању способности запамћивања.

Научити децу млађег узраста да подражавају покрете људи, животиња, саобраћајних средстава, покрете руку, ногу, прстију; да распознају боје: црвено, зелено, жуто; облике: лопта, коцка, квадрат, троугао; да разликују елементарне радње, да изводе све знаке дактилологије, да изговарају слоге: "па", "та", "по", "мо".

Научити децу да самостално или уз помоћ исписаних таблица разликују називе појединих предмета, радњи, својстава предмета.

Помоћи деци да стекну представу о себи, да проналазе себе на фотографији, да знају своје име и да га самостално изговарају, да распознају лица која их окружују, имена својих

другова у групи, васпитача, неговатељице, у породици, сродство (мама и тата) брата и сестру по имену, да разликују и уз помоћ исписаних таблица именују делове тела (руке, ноге, главе), лица (нос, уста, очи, уши) и др.

Научити уз помоћ таблица називе: радна соба, спаваоница, тоалет, делови собе, под, плафон, прозор врата, предмете у просторији, столице, сто, ормар; разликовати: играчке, лопта, ауто, лутка, меда, зека, балон, посуђе, чаша, кашика, тањир, одећа, капут, хаљина, капа, спаваћица, обућа, ципеле, папуче, патике; храна: хлеб, супа, млеко, чај, поврће, лук, купус, воће, јабука, крушка; животиње: пас, мачка; боје: црвена, зелена, жута; радње: иди, устани, седи, бежи, покажи, ево, узми, остави, нацртај, уради и слично; појаве у природи: киша и снег.

Читање говора са уста и лица саговорника

Читању говора са уста и лица претходе разне вежбе говорних органа и фонације које деца имитирањем подражавају. Деца имитирају положаје говорних органа васпитача приликом изговора слоге: "па", "по", "пу", "то", "ту", "ла" и друге. Припреме за читање говора са уста и лица проводе се упоредо са вежбама артикулације и развојем говора. Познато је да деца предшколског узраста боље читају са уста многе речи и реченице него што их изговарају. Децу оспособљавати за читање говора из различитих углова. Када се васпитач обраћа деци, мора бити окренут према њима, а његов говор треба да буде природан (неусиљен, нормалне брзине и сл.).

Читање говора треба почети од првог дана доласка детета у установу. Прве речи су обично имена деце у групи, сопствено име, име наставника, називи предмета који их окружују у просторијама где бораве, кратке заповести везане за игру и животне активности ученика. Читање је глобално целих речи и реченица. Читање подразумева и разумевање. На крају године деца треба да знају да читају најмање 30 речи и реченица, на пример: устани, седи, иди, дођи, покажи, узми, дај, ево, хоћу, нећу, има, нема, да, јесте, не, није здраво, хвала, молим, ја и друге речи, реченице: Шта је то? Ко је то? Како се зовеш? и друге.

Артикулација

Упућивати децу да приликом изговора правилно користе језик, усне, зубе и друге говорне органе. Вежбати покретљивост језика, за разне положаје приликом изговора гласова. Вежбе усана за изговор различитих гласова, скупљање и ширење усана, отварање и затварање уста и сл., разне вежбе дисања и фонације гласа, издисање са артикулацијом гласа (вокала), гласови без назалног и са назалним призвуком, звучни и беззвучни гласови. За реализацију ових задатака треба имитирати гласове из природе, јављање разних животиња (ономатопеју животиња), каскање коња, шиштање гусака, зујање пчела, звук аутомобила, авиона, сирене воза, брода, куцање сата, шуштање лишћа и сл.

Све вежбе које се организују у овом периоду дечјег узраста имају за циљ да се спонтано дође до што природнијег гласа. У овом периоду не инсистирати на чистом изговору а вежбе артикулације изводити кроз игру, неусиљено. Не задржавати се на изговору тешких гласова. Вежбати изговор вокала.

Вежбе слуха

С обзиром на то да свако дете има по неки остатак и да је на том узрасту тешко одредити његов квантитет и квалитет, то се вежбе слуха практикују са свом децом. Вежбама слуха треба поклонити пажњу од првих дана упоредо са радом на развоју говора. Навикавати их да користе остатке слуха уз помоћ слушних апарата (индивидуалних и групних). Неопходно је извршити испитивање слуха како би се оријентационо знало стање слуха сваког детета. Вежбати децу да разликују гласовне супрасегменте, висину, јачину, нагласак, мелодију, ритам говора (гласа, тих говор, брз, спор, мушки и женски глас и сл.); вежбати разликовање звукова различитих инструмената звучних играчака (добош, труба, свирала, бубањ, металофон), да разликују разне ударе, на пример, удар лопте о под, куцање оловком о сто, удар кашичице у чаши. То чинити кроз игру тако што се деци претходно покаже да виде удар и чују одређени звук, а онда уз искључење вида да погоде извор звука, на пример: колико је пута ударено о добош, бубањ, лоптом о под, да одговоре шта су чули (добош и др.) У разликовању звучних сигнала могу се користити следећи извори: плјескање рукама, звиждање пиштаљком, звоњење звонцетом, звецкање кључевима, чегртање чегртаљком, куцање на врата - све кроз игру: шта чујеш? Вежбе се састоје у томе да се деца позивају да слушају звукове у околини и да их именују. Такође, кроз игру деца могу да имитирају глас неке животиње, да погађају која је то животиња. Одговори се могу давати исписаним картончићима, сликама звучног извора, природним гестовима и говором оне деце која то могу. Децу треба вежбати у разликовању вокала.

Деца користе слушне апарате у току организованог рада на развоју говора, где читањем говора и слушањем уче изговор појединих речи и реченица. Деци треба помоћи да примају музику и уживају у њој користећи своје остатке слуха. Помоћу музике (певања) олакшати деци да што природније изговарају речи и реченице. Оспособити децу да реагују на тонове различите јачине (пијано и форте), да осете паузу у музици (комбиновати са различитим покретима руку и тела), као и трајање музичких тонова (дуго и кратко). Слушати кратке песмице у 2/4 и 4/4 такту. Ове вежбе треба изводити индивидуално, групно и фронтално. Децу са минималним остацима слуха не искључивати, већ им омогућити да путем вибрационих осећаја учествују у раду. Настојати да се код деце развије жеља за певањем, слушањем музике и за музичке игре.

Речник

Рад на развијању речника одвија се у свим животним ситуацијама. Оријентационо деца

млађег предшколског узраста треба да знају и изговарају (разумљиво или делимично разумљиво) око 120 речи.

УПОЗНАВАЊЕ ОКОЛИНЕ

Васпитно-образовни задаци у млађој групи су:

- да се осим задовољавања основних потреба детета за његовом сигурношћу и заштитом почне развијати самосталност у оквирима његових могућности;

- да се стварају услови за укључење детета у групу и негује осећање његове припадности групи водећи рачуна о индивидуалним способностима и могућностима сваког појединог детета;

- да се подржи и даље развија дечја радозналост за предмете и појаве у околини и омогући активно упознавање околине, богати речник и развија говор;

- да се обезбеде услови за развијање позитивних осећања према одраслима и другој деци и потпомаже дечје разумевање других особа и односа међу људима у оквиру живота установе;

- да активности на садржајима из ове области буду у функцији општег интелектуалног развоја детета;

- да се кроз различите садржаје и активности у овој области помаже деци да схватају елементарне просторне временске и квантитативне односе;

- да се деци помогне да дођу до елементарних знања о појавама и догађајима из непосредне околине и стекну вештине и умења неопходна за сналажење у непосредној околини;

- да се на садржајима из непосредне околине развија говор.

ДРУШТВЕНА СРЕДИНА

Самопослуживање и дечји рад

Осамостаљивати децу у облачењу и свлачењу уз помоћ васпитача: изување и обување ципела, патика, свлачење и облачење капута, мантила, џемпера, хаљина, спаваћица и сл. у разним животним ситуацијама пре и после спавања, при доласку у вртић, одласку у шетњу, одласку кући, промени времена и сл.

Дете треба да схвати и разуме речи: обуј и изуј (ципеле, патике и др.), обуци и свуци (капут, џемпер, хаљину, спаваћицу и др.).

Одржавање личне хигијене

Децу треба оспособити да самостално, а у прво време уз помоћ васпитача, оперу и обришу руке, да се умију, да користе сапун, пешкир, обришу се, иду у тоалет и сл.

Храњење

Децу треба навикавати на самостално узимање хране, употребу прибора за јело (кашика, тањир, шоља, салвет), правилном понашању за време јела, да зна своје место за столом, да седи право, да не мрви, не просипа храну и воду, да једе без журбе, да пије воду након обеда и сл.

Дете треба да схвати и разуме речи: седи, седи лепо, једи, пиј, вода, чај, млеко, супа, кашика, тањир, шоља, дај, ево, узми, остави, хвала и др.

Приликом обављања ових активности треба водити рачуна да буду обезбеђени сви услови: намештај, прибор за јело, хигијенски и санитарни уређаји.

Дете треба постепено навикавати путем једноставних захтева на уредност, чистоћу, ред и

рад, да чувају играчке, да их чувају на одређеном месту, да гаје цвеће, да своје ствари сложе и остављају на одређено место, да помажу при постављању стола и сл.

ЖИВОТ УСТАНОВЕ И ШИРЕ ДРУШТВЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Упознавање деце са установом и особљем које у њој ради. Деца треба да знају називе појединих просторија и њихову намену, на пример: кухиња, спаваоница, трпезарија, радна соба, купатило, двориште. Деца треба да знају да читају ове речи са таблица, кад наставник изговара дактилологијом и сл., да знају своје име и имена својих другова и васпитача, неговатељице и других.

Уводити децу у режим живота и рада установе (временски распоред дана, шта деца треба и могу да раде, а шта не треба), да разумеју реченице: идемо на доручак, ручак, вечеру, идемо у шетњу, идемо на спавање, идемо да се играмо и сл.

Нека знања о животу установе и шире друштвене заједнице деца стичу приликом посета и обилазака (лекар, саобраћајца, продавац и др.), приказивања филмова, дијафилмова, ТВ емисија, слика, фотографија и сл.

Прославе и празници

Припремити децу за учешће у прославама и празницима: дечји рођендани, Нова година, 8. март, 1. мај, 29. новембар. Обезбедити свечану атмосферу, украсити просторије уз учешће деце, донети цвеће, распоредити играчке (лутке у аутомобиле), припремити за децу капе, костиме, балоне, заставице и сл.

Укључити децу према њиховим могућностима у извођење програма на прославама и празницима. Организовати забавне игре, по могућству луткарско позориште, изводити децу у шетњу и обраћати им пажњу на украшене улице и излоге, како би осетила општу атмосферу која прати прославу појединих празника.

Међусобни и групни односи деце

Развијати код деце осећање припадности групи. Сузбијати агресивно понашање поједине деце, а повученој и одбаченој деци помагати да се укључе у групу. Повремено присуствовати у старијој групи, и обрнуто, како би организован рад старије групе млађа деца подражавала. Нарочиту пажњу обратити на говорно комуницирање, тј. на читање говора са уста и лица других како би схватила да изговорена реч има своје значење или да написана реч такође садржи поруку. Полако их уводити у систематски рад у групи. Учењем имена, свог и својих другова, настојати да се дете детету обраћа именом. Развијати другарство кроз међусобну помоћ у облачењу, игри, приликом обедовања и сл.

ПРИРОДНА СРЕДИНА

Жива природа

Гајење и неговање цвећа и неких других биљака. Препознавање и именовање неких биљака које најчешће сусрећу. У ту сврху израдити таблице са натписима и ставити поред сваке биљке, на пример: лала, ружа, висабаба, љубичица и др. Исто тако, ставити натписе поред плодова биљака којима се хранимо, на пример: лук, кромпир, пасуљ, купус, салата, шаргарепа итд. и поред плодова воћа: јабука, крушка, шљива, грожђе, јагода, трешња, банана, лимун, поморанца и сл. Овакво обележавање омогућиће деци да развију пасиван говор и да постепено неке речи и активно користе у говору. Користити и дактилологију.

Препоручује се да група, по могућности, негује и неку животињу (птицу, рибу и др.). Настојати да деца, уз помоћ, приликом свакодневних шетњи или слика и модела препознају и именују неке животиње које најчешће сусрећу, на пример: животиње које ми хранимо: пас, мачка, кокошка, пиле, коњ; животиње које се саме хране: зец, медвед, веверица; животиње које лете: врабац, ластва, рода. Класификација се може направити и на основу кретања: иде, плива, лети. Све ово учење може се деци олакшати и приближити кроз игру.

Препознавање делова сопственог тела и неких органа: глава, руке, ноге, стомак, леђа. Деца треба да читају говор са уста и лица и да покажу и по могућству именују одређени део тела.

ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ И НЕЖИВА ПРИРОДА

Природне појаве

Спонтане представе о природним појавама које деца имају и непосредно доживљавају у шетњи, игри, у кући, на пример су: шетња по лишћу у јесен, по снегу зими, топљење снега, смрзавање воде; запажање природних појава: киша, снег, ветар, олуја, кретање облака, залазак сунца, кошава, мећава и сл. Развијати радозналост деце за учењем говора (киша пада, снег пада, хладно је, сунце греје, топло је и сл.). Читање таблица.

Предмети и њихова својства

Обезбедити широк избор материјала и предмета са којима ће деца обављати различите радње: разне играчке, дрвени и пластични конструктори, каменчићи, песак и др. Деца ће то састављати, растављати, градити, сећи, правиће куће, брдо, реку и др. Именовање тих предмета и материјала искористити за богаћење речника и развој говора (кућа, река, дрво, брдо правим, сечем и сл.).

Оруђа, справе и апарати

Употреба, а по могућству и израда, неких оруђа: метла, четка, чекић, лопата, лествице ради развијања моторике код деце. Упознавање часовника и топломера (да знају чему служе без захтева да схвате принцип рада). Разликовање најпознатијих саобраћајних средстава: ауто, кола, авион, брод.

Кроз радне операције говор се најбоље учи, па га тако и развијати.

РАЗВИЈАЊЕ ПОЧЕТНИХ МАТЕМАТИЧКИХ ПОЈМОВА

Задаци

Развијање почетних математичких појмова код деце оштећеног слуха има своје специфичне карактеристичке црте, које су условљене развојем говора. Формирање математичких појмова код деце предшколског узраста проводи се у процесу целокупног живота и рада, и то кроз игру, физичко васпитање, моделовање, ликовно изражавање и др.

Задаци у млађој групи у овој области рада су:

- да се посредно допринесе формирању општих особина личности, као што су радозналост, самосталност, иницијативност, тачност и др.

- да се утиче на општи сазнајни развој и да се код деце изграђује способност уочавања квантитативних односа и уводе у усвајање почетних математичких појмова.

Садржај

У млађој групи деце треба почети од уочавања групе предмета као засебне целине и вршити потребна упоређивања изграђујући појмове много - мало. Уочавати заједничка својства неких предмета и вршити класификацију на основу мерила која су блиска деци, и то у игри и другим активностима, на пример: лопте, лутке, цвеће, шоље, чаше и сл. Паралелно с тим деца оштећена слуха треба да уче да уочавају поједине величине и разлике својстава предмета према облику и величини и боји, да их именују и упоређују, на пример: велика лопта, мала лопта, велика лутка, мала лутка, велики ауто, мали ауто, плава лопта, зелена лопта итд. Деца треба да одређују положај предмета у односу на себе, на пример

близу - ту, тамо - далеко.

ЛИКОВНО ВАСПИТАЊЕ

Задаци ликовног васпитања у млађој групи су:

- да се код деце подстиче и негује интерес за ликовним приказивањем свог емоционалног односа према стварности и развијању њихове стваралачке способности;
- да деца упознају основни ликовни материјал и доступне ликовне технике и да кроз ликовно приказивање појединих детаља и елемената визуелне стварности постепено и у складу са психофизичким могућностима овог узраста постигну и остваре конкретнија ликовна решења;
- да се оплемењује и богати емоционални живот деце и смисао за склад, рад и меру;
- да се у процесу ликовног обликовања развијају и негују основне културне, хигијенске и радне навике;
- да се кроз практичне радне делатности развија говор и богати речник;
- да се развијају мишићи шаке и руке и да се коришћењем разноврсних ситуација и положаја при раду на ликовном обликовању обезбеди њихов правилан општи развој.

Садржај

Теме и садржаји треба да буду једноставни, лаки и приступачни деци оштећена слуха. У почетку црта васпитач, а деца гледају. Код њих се јавља интерес па почињу и сама да се укључују.

Средства, материјал и подлоге су: мекана оловка, пластична и воштана креда, угаљ, темпере, лепак, глина, пластелин, восак, папир различите боје, структуре и формата; картон, пластичне плоче; канап, вата, вуна, сунђер, разни плодови, мека жица, готов или полуготов грађевински материјал; затим као подлоге цртаће табле, земља, снег, бетонска, односно асфалтна плоча и сл.

Алати: прсти, четкице, сунђер, штапићи, чачкалице, шило, маказе, чекић и сл.

Задаци ликовног васпитања остварују се у следећим ликовним подручјима:

- цртање,
- сликање,
- вајање,
- елементи примењених уметности,
- основе естетског процењивања.

Цртање

На одговарајућим садржајима и темама развијати моторику и покретљивост руке и шаке тако да деца прво у слободном простору извлаче линије различитих праваца и дужине, а потом на школској табли, великом папиру и сл. (вертикална, хоризонтална, валовита, кружна, испрекидана, танка и дебела). Настојати да деца правилно употребљавају одговарајући материјал за ово подручје (графитна оловка, дебљи фломастер, креда, воштана креда, штапић за песак, односно снег и сл.). Извлачењем разноврсних линија по интензитету и правцу и јасноћи контуре обогаћивати "шеме" у дечјем ликовном изразу и помоћи деци да у тим својим шарама виде и знају шта су нацртала - да именују своје симболе. Неговати и обогаћивати визуелну перцепцију у односу на околину.

Сликање

Упознавање начина употребе сликарског алата и материјала (сликање прстом, употреба четке и боје). Покривањем површина бојом, различитим флекама, мрљама ("правимо шаре")

постепено довести до потпуног бојења једне одређене површине. Неговање и развијање осећања за боју и њен различити интензитет. Именовање и препознавање боја (црвена, жута, плава, бела, зелена). Кроз игру са сликарским материјалима развијати код деце ведрину, лакоћу, слободу и говор. Подстицати дечју машту и емоције.

Вајање

Упознавање средстава за пластично обликовање: вајање предмета ваљкастог, лоптастог, кугластог облика (лопте, јабуке, шаргарепе, кифле); вежбати мишиће руку, ситне мишиће шаке, развијати машту, радне и хигијенске навике.

Елементи примењене уметности

Користити различити доступни материјал, и то природни. Обликовање једноставних предмета (сто, кућа, писмо и сл.) од папира, од бојених папира, картона, меке жице, сунђера, грађевинског материјала и сл. За израду колажа користити хартију у боји; правити једноставне колаже. Подстицати стваралаштво и смисао за комбинаторику и маштовитост.

Основе естетског процењивања

Упућивати децу на оцењивање завршних радова и одабирање најуспелијих и исте истицати на паное у радној соби и установи.

ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Задаци физичког и здравственог васпитања у млађој васпитној групи су:

- да се обезбеде потребни подстицаји за нормално рашћење и развитак детета и развијање хигијенских навика;
- да се систематски утиче на развој основних покрета и координације;
- да се помогне детету у развијању телесне умешности која ће му користити у животу;
- да се допринесе вежбању и побољшању способности одржавања равнотеже;
- да се помогне правилном развоју и побољшању виталног капацитета плућа који је смањен услед пасивности артикулационих органа;
- да се осигуравају услови за нормалан раст и развој, очување здравља и стварања отпорности дечјег организма.

Садржај

У раду на физичком и здравственом васпитању деце оштећеног слуха предшколског узраста треба да се обезбеде:

- одговарајући хигијенски услови за боравак и активност деце, правилна исхрана, правилна смена одмора, активности и сна, као и развијање основних хигијенских навика;
- правилно коришћење природних фактора;
- примена вежби за развој појединих мишићних група, вежби за развој основних покрета и координације и вежби за развој навика организованог постављања и кретања деце.

Да би се успешно реализовали здравствено-хигијенски захтеви и осигурао правилан развој деце треба одржавати сарадњу са лекаром и бар два пута годишње спровести систематски преглед деце а редовно вршити праћење и мерење њиховог развитка.

У циљу очувања здравља деце неопходно је да се обезбеде одговарајући хигијенски услови према постојећим санитарно-хигијенским прописима и нормативима за предшколске установе.

Правилном коришћењу природних фактора (сунца, ваздуха и воде), као и правилној исхрани, треба поклонити посебну пажњу како у предшколској установи тако и у породици. Деца треба што више да бораве на чистом ваздуху и сунцу. За време телесног вежбања деца

треба да су лако одевена, а просторија у којој вежбају да је добро проветрена.

У току дана деца треба да проведу најмање три часа на чистом ваздуху, а кад год је могуће, треба дете излагати директном утицају сунца, треба, такође, настојати да се користи вода за прање, туширање и др.

Телесне вежбе треба да одговарају психофизичком развоју и узрасним карактеристикама, као способностима и здравственом стању деце.

При извођењу разних вежби не захтевају се одређене функције до којих се долази командом. Деца се крећу слободно по одређеном простору тако да једно другом не сметају. Ако је за извођење неке игре или вежбе потребна врста, ред, круг итд., деци треба дати задатак којим се ово постиже.

Садржаје у овој настави треба користити за развој говора. Поједине радње именовати, а неке радње пратити говором.

Вежбе за развој мишића раменог појаса

У ову групу долазе вежбе код којих се руке дижу и спуштају, шире и скупљају, замахује рукама напред, назад и поред тела. Ове вежбе подстичу на рад органе за дисање, јачање слабо развијених мишића грудног коша, мишића раменог појаса, што је неопходно за правилно држање тела. Ове вежбе, такође, јачају и мускулатуру руку (нпр. махати једном па другом руком, а затим обема; дизање једне и друге руке, ударање лопте два до три пута једном и другом руком итд.).

Наведене и друге покрете треба подражавањем радњи примењивати у стојећем и седећем положају, а по могућности и у лежећем.

Вежбе за развој леђних мишића

У ову групу спадају вежбе које изазивају активирање леђних мишића при савијању трупа и назад. Оне су најкорисније ако се изводе у лежању потрбушке, када се труп мало подиже од тла, а изводе се и стојећи и седећи.

Савијање трупа напред и исправљање; савијање трупа на једну и другу страну; сукање трупа лево и десно.

Подизање главе и груди од тла рукама уз тело; подизање и савијање тела у једну и у другу страну рукама уз тело, котрљање или померање разних предмета (лопте, палице, врећице), на пример: од себе, према себи, лево, десно и др.

Вежбе за развој трбушних мишића, мишића ногу и стопала

Ове вежбе се врше у стојећем, седећем и лежећем положају, на леђима у виду описа и подражавања. Подизање једне, па друге ноге и обе заједно у седећем и лежећем положају; подизање трупа из лежећег положаја на леђима, сукање трупа на једну и другу страну у стојећем, седећем и лежећем положају; суножни поскоци, чучњеви и поскоци у чучању; босоног ходање по неравном тлу (песак, шљунак, трака); подизање и ходање на прстима; хватање разних предмета прстима ногу (нпр. ко може да дигне ногу и плесне испод ње; сести и брзо устати; сести "крај потока" и прскати ногама; "терати бицикл"; скупити исцепане комадиће хартије; скакутати као врабац; скакати као лопта итд.).

Вежбе за развијање осећања за равнотежу

Вежбе равнотеже имају веома значајну улогу за децу оштећена слуха предшколског узраста. Овим вежбама јачају се готово сви мишићи трупа и развија способност за равнотежу и држање трупа усправно.

Код ових вежби је битно постављање задатака који представљају отежање положаја за одржавање тела у равнотежи (нпр. подићи једну ногу и задржати се тренутак: ходање уским мостом, ходање по жици, ходање по обореном стаблу, итд.).

Развијање навика и способности кретања

Кретањима се постиже развијање координације, осећања за равнотежу, упознавање односа простора и времена и боље владање телом у простору. Кретањем се постиже и јачање одговарајућих мишићних група, боља покретљивост зглобова и интензивнији рад унутрашњих органа, нарочито органа за дисање и крвоток.

Ходање

Слободно ходање, ходање дугим и кратким кораком, брзо, полагано, тихо, бучно, на прстима, на петама, подизањем колена, четвороношке, са ношењем предмета на глави, по равном и неравном тлу, по тлу различитог састава, преко и око малих препрека, уз и низ косину, по суженој површини, право; кружно, напред, назад. Навикавати децу на ходање у групи и уз тактирање.

Трчање

Слободно трчање по простору, трчање дугим корацима, трчање кратким корацима, брзо, полагано, тихо, бучно, четвороношке, по правом и неравном тлу око и између препрека, по уској површини, појединачно, у паровима, у колони и у групи, право, кружно, са променом правца, за лоптом, уз одговарајуће тактирање итд.

Скакање

Суножно у месту напред, назад, лево, десно; скакање преко ниских препрека, из простора у простор (обруч, рамови и сл.); скакање с циљем да се нешто дохвати, скок с ноге на ногу, скакутање четвороношке; скок у дубину до 20 cm.

Све вежбе ходања; трчања, скакања треба, кад год је могуће, изводити у виду подражавања или описа.

Пењање

Пењање је кретање при коме се наизменично повезују елементи мешовитог виса и потпора. Оно ангажује читаво тело и због тога врло ефикасно утиче на развијање опште снаге детета. Примењено у разним варијантама пењање усавршава окретност и способност владања телом и одржавање равнотеже у разним положајима. Пењање се може изводити у природним условима (дрвеће, камење, ниска ограда) и на разним справама (рипстол, лества и сл.).

Игре

За физички развој детета посебну вредност имају покретне игре у којима се систематски утиче на развој основних покрета код деце (нпр. птице у гнезду; мишићи у рупама; врапци на огради; воз; лисица и пилићи; жабе и рода; ловац и зечићи; авиони; вук и овце и др.).

Следећи део